

KIRIVÖÖ

KUDUMINE VÖÖTELJEL

SISUKORD

KIRI-MUSTER-ORNAMENT	3
Märgid ja sümbolid	4
KIRIVÖÖ	6
Töövahendid vööteljel kudumiseks	8
Materjalid vöö kudumiseks	9
Vöökiri ja kirja kudumine	10
Linase ja villase lõime vahekord	12
Lõime rakendamisest	14
EESTI KIRIVÖÖDE MUSTRIPANK	18
Niite sõlmimine	19
Lõime rakendamine vööteljele	22
Lõime rakendamine Sujuri vööraamile "Model T 3.8"	27
Vöö kudumine	31
Kirja korjamine	35
Vöö lõpetamine	37
ALGALLIKAD	38

KIRI – MUSTER - ORNAMENT

Kiri on iidne läänemeresoome päritoluga sõna, mis esineb sageli rahvalauludes ja kuulub samasse sõnaperre kui *kirendama* ja *kirjama* ning *kirju* ja *kirev*. Tänapäeva inimestele tähendab kiri eelkõige tähtedest kokku seatud sõnu, lauseid ja tekste, mida võib vahetada posti teel või e-kirjana. Vanemas kõnepruugis tähistas sõna *kiri* ka piiblit. Lugupeetud olid need, kes mõistsid lugeda, neid, kes *kirja* tundsid, peeti *kirjatarkadeks*.

Eesti talurahvas on sadu aastaid nimetanud *kirjadeks* eelkõige mustreid ja ornamente. Kududes, tikkides, punudes, lõigates, põletades, graveerides ja teisi tehnikaid kasutades *kirjati* või *kirjutati* kauniks erinevast materjalist väga erineva otstarbega esemeid.

Eesti rahvakunsti tekstiilidest üheks enim kirjatud rõivaosaks on vöökirjad. Kirivöödega seostub meil alati värvide ja geomeetriliste kujundite ornamendipilt (joonis 1). Geomeetiline ornament meie vanima rahvapärase ornamendina ulatub tagasi esiaega. Nii kohtame juba esimese aastatuhande ehetel ringi, kolmnurga, rombi, ristide jm ornamentaalseid kujundeid. Eesti vöödes valitseb motiivide rohkus. Ristide, rombide, ruutude põhisüsteemis esineb hulk variante, mis optiliselt loovad taas uusi variante ja kujundeid. Tekivad uued ristid, rombid, ruudud, kolmnurgad, silmus-nelinurgad. Seejuures kirja rütmiks aktiivseks elemendiks on peamiselt 1 motiiv. Mitme motiivi vaheldumist võrdse rõhuasetusega kohtame harvem nn kaheotsaga vöödes.

Joonis 1. Kirivööd (Foto: Ene Trees. Facebook).

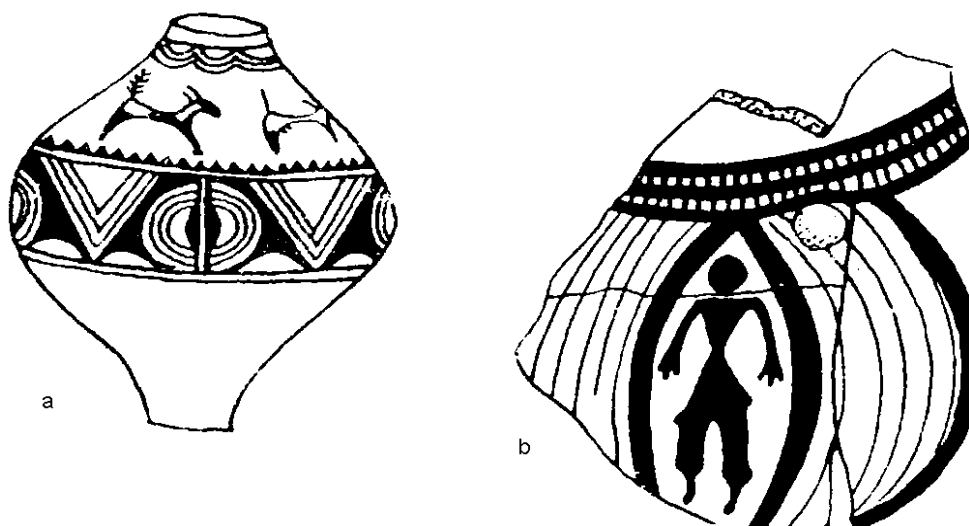
Muster on laensõna saksa keelest, mis sugenes talurahva keelde suhtlemisel linna- ja mõisakäsitöölistega, kelle vahendusel mitmed uued mustrid ja tehnikad, aga ka mustrilehed siinkandis levima hakkasid. Seletava sõnaraamatu järgi on **muster** pinnal korduv joonte või kujundite kombinatsioon; ka eeskuju ja mall ning mustrijoonis.

Ladina keeles *ornare* = kaunistama. Üldmõistena on **ornament** geomeetriliste, loodus- või tehismotiivide rütmilisel kordusel põhinev kaunistus. Ornament ei esine kunagi üksi omaette, vaid on kindlasti seotud vormiga. Eestlaste argikeeles on sõna ornament kodunenud alles viimase sajandi jooksul. Eesti rahvakultuuri käsitluses ja tavakasutuses on kiri – muster – ornament enam-vähem sünonüümid.

Märgid-sümbolid

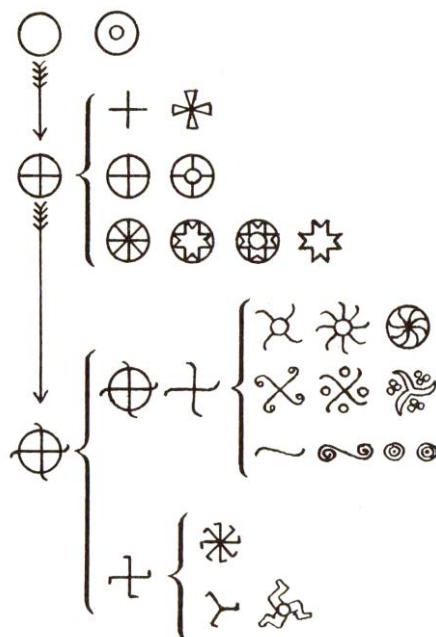
Kaljo Põllu järgi oli juba neoliitikumi ajajärgul geomeetrisel ornamendil suur tähtsus: nii oli rombil või ruudul punktikesega keskel seemendatud põllu tähendus; lainelised jooned sümboliseerisid vett ja sik-sak jooned samuti vett, aga ka kiirust-liikumist; kiirte või ristiga keskel olev ring tähendas päikest; vertikaal või diagonaaljooned tähistasid vihma.

Teravatipulise ovaali või rombi kujund sümboliseeris aastatuhandete vältel emalikkuse ideed ja sündimise akti (joonis 2).

Joonis 2. Tripolje kultuuri keraamika (Joonis: K. Põllu).
 (a– varapõllunduslikku kolmekihilist maailmapilti kajastav maaling vaasil;
 b – üleloomuliku taevaiku võrdkuju - linnujalakujulised kolmesõrmelised
 käed sündimise kujutis).

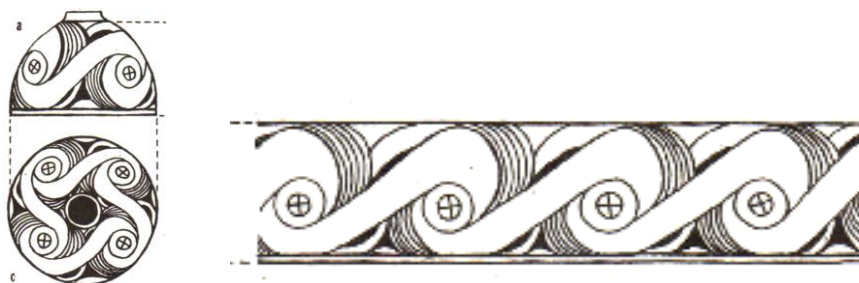
Juba pilk päikesesümboli arenguloo tabelile (joonis 3) veenab meid, et kaheksatipuline rist on päikese ideogramm.

Joonis 3. Päikesekujundi areng J. Déchelette'i järgi.

Oli ju geotsentrilise maailmapildi seisukohalt päikese ööpäevane teekond ringikujuline, mis jaotus keskpäevaks ja keskööks, koiduks ja ehaks. Ka maapealsed koordinaadid määrati nende päikese nelja seisu järgi. Seega ühtisid päikese ööpäevase teekonna neli tähtsamat punkti nelja ilmakaarega maa peal. Selle alusel tekkis arvatavasti ka rõngasristi kujund, üks levinumaid päikesesümboleid, millest omakorda arenes omakorda hulgaliselt variante.

Juba neoliitikumi põlluharijad leiutasid aja kulgemise kujutamiseks ilmekaid vahendeid. Erilist tähelepanu väärib ornament, kus kogu kompositsiooni aluse moodustavad spiraalid. Tavaliselt asub maalitud nõude ornamendi "alumise nähtava taeva" osas neli päikesesümbolit - rõngasristi, mis on omavahel ühendatud alt paremale üles kulgevate lainejoontega (joonis 4).

Joonis 4. Tripolje vaasi ornament, mis kujutab aja lõputut kulgu, päikese ringlemist (a – külgvaade, b – pinnalaotus, c – pealtvaade) (Joonis: K. Põllu)

Iga laine algab päikesesümboli alt ja lõpeb järgmise päikesesümboli kohal. Nii moodustub pidev ning lõputu ornament, mis kujutab päikese liikumist mööda taevalaotust üles keskpäevapunkti ja sealt järsku alla loojangu poole. Eelneva kirja põhimõttest on võib-olla arenenud ka geomeetriline siksakiline kiri. Samas artiklis on märgitud, et sik-sakiline joon on ka vee-elementi tähis ja sõlgedel ülevalpool olevad sik-sakjooned tähistavad taevavõlvi.

Juba IV–III aastatuhandel e.m.a. muutus väljendusviis vormilt ühekülgsemaks: ilmusid seeriad analoogilisi tinglikke ideogramme (romb, haakromb, kolmnurk jt), mis sümboliseerisid tuntumaid loodusobjekte ja olid siis arvatavasti mõistetavad kõigile. Teadaolevad algkujundid pärinevad hilisemast ajast, ürgkogukondliku korra lõpust, mil üksikutest geomeetristest algkujunditest hakati koostama kindla mõttelise seosega kujunduslikku süsteemi, ornament. Niimoodi kaotasid need üksikud kujundid oma esialgse “püha” mõtte, kuigi säilitasid veel pikaks ajaks maagilise tähenduse. Edaspidi säilis küll ornament, kuid ka tema maagiline tähendus ununes, sellest sai vaid traditsioon mõttega - “vajalik”, “hea”.

Seoses käsitööndusliku tootmise laienemisega ja tarbeesemete koduse valmistamise vähenemisega allutati ornament üksnes kunstilise kujundamise seaduspärasustele ning ta muutus lihtsalt ilustuseks ja tänaseks säilinud kirjade nimetused tuginevad vaid visuaalsetele assotsiatsioonidele.

KIRIVÖÖ

Korjatud kirjadega ehk kirivöö tunnuseks on reljeefne geomeetriline kiri, mis moodustub piki vööd jooksvatest värvilistest lõngadest ja katmata jäänud labasest linasest põhjast – taustalõimedest koos koega (joonis 5). Villasem pind on vöö kandmisel pealpool. Ääre- ja keskkirja eraldavad teineteisest erivärvi küüread.

Joonis 5. Kirivöö.

NÄIDE:

Keskkiri on lihtsa ülesehitusega, selgepiiriline, koosnedes nn kaevurakete (uks kuhugi) motiividest, mis nurgale asetatuna annavad kirjale ka uue sisu – kodu, kodukolle, sünd (seotud naisega), vaimsus (joonis 6).

Joonis 6. Peetri kirivöö.

Vöö kuulus ühe kindla detailina rahvarõivaste juurde muinasaegadest saadik. Seda kasutati rõivaste kinnitamiseks, kuid ta moodustas kandja ümber ka kaitsva maagilise sõõri.

Vöö - Soome-ugriline üldnimetus

Ööke – Lõuna-Viljandimaa, Põhja-Pärnumaa

Pussak, pussakas – Muhus, Lääne-, Pärnu- ja Viljandimaal, vahel ka Põhja-Eestis

Kusak, kussak – Kirde-Eesti

Höö, hüü – Hargla

Vüü – Kagu-Eesti

Vüö – Kirde-Eesti, Setomaa

Puude, puudõ – Kagu-Eesti

Üü, üüke – Edela-Eesti

Öö – Saare- ja Läänemaal

Üö – Muhu

Üe – Kihnu

Naistevööd = kirivööd valmistati *niite* ja *pulga* või tihva abil.

Valgel linasel, mõnikord ka tumedal põhjal (Saaremaal) on villastest lõngadest korjatud kiri.

Tihv oli kasutusel 19. sajandil üle-Eestiliselt. Niitega kudumine hilisem. Mõlemad kudumisviisid olid tuntud nii Ida- kui Lääne-Euroopas. Sealjuures Kagu-Soome oli niitega vöökudumise põhjapoolsem ala. Arvatavalt levis see kudumisviis Soome eestlaste vahendusel, sest seal nimetatakse niitega kootud vööd - **vironvyö** (joonis 7).

Joonis 7. Tihvaga ja niitega (pulgal) kirivöö kudumine. Vironvyö.

Töövahendid vöoteljel kudumiseks

Tänapäeval kootakse kirivööid rohkem kas kangastelgedel või vöoteljel. Vöotelgi Eestis valmistab *Sujur*, aga on ka nõ erategijaid (joonis 8), kes oma pere tarbeks vöotelgi meisterdavad või ka müügiks pakuvad. Sujuri telgede eelis on see, et neid saab kinnitada laua külge, mis hõlbustab vöö rakendamist ja valmistamist. Kinnitusvõimaluseta telgede korral kipuvad need lauapinnal liikuma.

Joonis 8. Sujuri ja erategija vöotelg (Sujur).

Materjalid vöö kudumiseks

Kirivööde kirjalõim on villane, põhjalõim ehk taustalõim linane, uuematel vöödel ka puuvillane. Lõuna-Eesti vöörühmas esineb vähemal määral ka täisvillaseid vööid, millel on nii põhjalõimeks kui koeks villased lõngad. Varasemalt on vööde rakenduses ja koeks kasutatud üsna peene struktuuriga nii villast kui tugeva keeruga linast materjali/lõngu, mistõttu on vööd enamasti kitsamat laadi (ca 4 cm).

Põhjalõimeks ja koeks võtta kas pleegitamata või pleegitatud 3-kordne linane niit või looduslikvalge puuvillane niit; kirjalõimeks jämedam (näiteks 8/3) tihedamalt korrutatud tugev ja sile villane lõng (joonis 9), Ideaalis peaksid taustalõimed värvilõimedeest ca 3 korda peenemad olema, selleks et värvilõng rohkem mõjule pääseks.

Joonis 9. Villased vöö lõngad ja puuvillane taustalõimeks sobiv materjal (Saara Kirjastus).

Lõimelõngad on nii villased (mustri või põhilõimed) kui linased/puuvillased lõngad (taustalõimed), mis jooksevad piki vööd.

Koelõng on kas linane või puuvillane tiheda korrutusega lõng, millega vööd kootakse.

Kudumisel lõimelõngad moodustavad kaks nn vahelikku (kordamööda), mis koelõngaga läbi kootakse.

Niied (sõlmitakse peenemast ja libedamast puuvillasest niidist, nt iiris- või pärlilõng on selleks sobivad). Niite ülesandeks on kudumiseks alumiste lõimelõngade üles tõstmine, et moodustuks teine vahelik.

Vöömõök ehk rabaja on lehtpuidust töövahend, millega korjatakse üles vöö kiri ja millega lüüakse vahelik tugevasti kinni. Mõök peaks olema küllaltki õhuke, terava otsa ja sirge pikema "teraga". Mõõgal peab olema piisavalt kaalu, et saaks koelõnga tugevasti vastu koerida lüüa/suruda (joonis 10). Liiga õhuke ja õrn laast selleks tööks

ei sobi. Vöö jääb liialt pehme ja ei täida oma ülesannet. Mida tihedamalt on koelõngad kinni löödud, seda tugevam ja “kõvem” on tulemus. Liiga pehmelt ja hõredalt asetsev koelõng muudab vöö pehmeks ning see kipub vööle vöötamisel rulluma. Valmis vöö peab keha toestamiseks olema stabiilne ja tiheda struktuuriga.

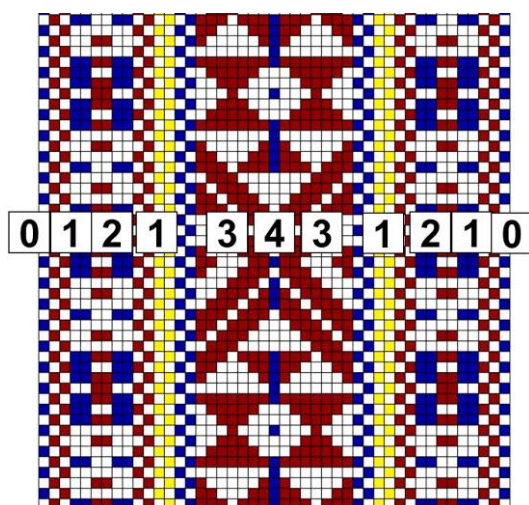
Piirits on kas mõlemast otsast sisselõikega või ühest otsast suletud kujuga kudumisel kasutatav töövahend. Piiritsale mähitakse koematerjal; piiritsa abil on koelõnga mugavam vahelikest läbi viia (joonis 10).

Joonis 10. Sujuri piiritsad ja vöömõõgad, Kihnu vöömõõgad.

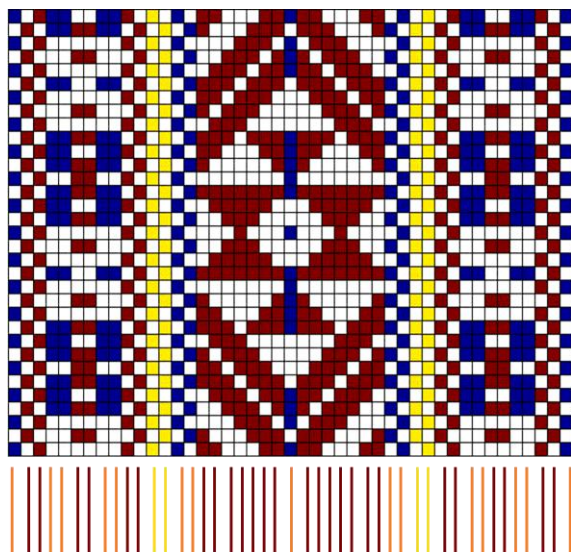
Vöökiri ja kirja kudumine (joonis 11)

- Vöökiri koosneb enamasti kolmest osast: 1 kesk- ja 2 äärekirjast.
- Neid eraldavad üksikud värvilised jooned, nn küüdnud e küüd.
- Vöö keskel on sageli 1-3 (5-9) lõnga teist värvi – nn vöö süda.
- Leidub ka ilma äärekirjata vööd.
- Laiematel vöödel on kogu pind jagatud mitmeks erivärviliseks osaks.

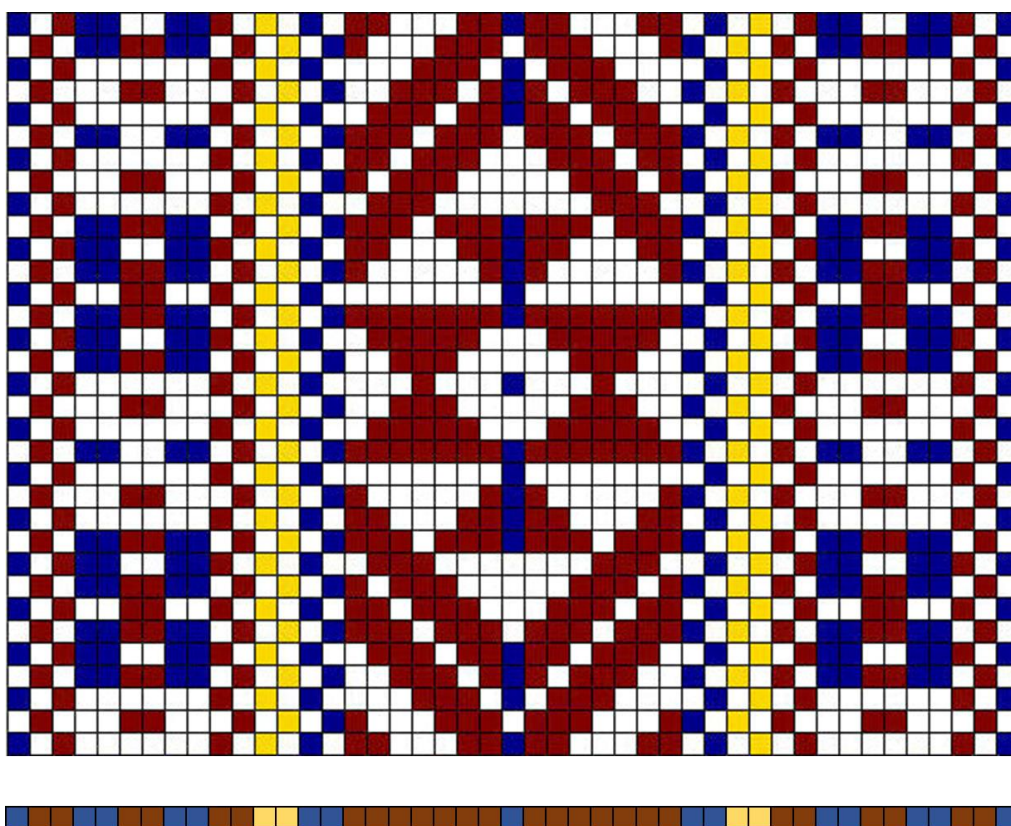

- 0. äärelõng
- 1. küü(d)
- 2. äärekiri
- 3. keskkiri
- 4. vöö süda

Joonis 11. Vöökirja osad.

- Kirjas on märgitud ainult villased kirja- / põhilõngad.
- Iga horisontaalne rida skeemis vastab ühele vahelikule ja vertikaalsel real iga märgiga ruut ühele värvilisele kiri- või külõngale.
- Kirilõng jookseb sagedamini üle ühe, kolme, viie kuni 11 koelõnga, harvem üle paarisarvulise koelõnga.

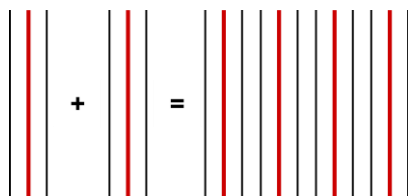

Joonis 12. Värvilõngad.

Vöökirja alla märgitakse värvilised villased (kirja)lõimelõngad (joonis 12) – igale ruudureale vastab üks värviline kirjalõng. Linaste taustalõimede arvu kirjas esile ei tooda, neid loetakse kokku eraldi, vastavalt märkimise reeglitele. Kudumise käigus linased ristlevad labaselt ja mustri kudumisel tõstetakse või langetatakse vastavalt mustrile ainult villaseid lõngu. Piirkonniti võib vööde kirjaosade kombinatsioon olla erinev. Vöö pealmiseks pooleks on villasem pool. Üldjuhul kootakse ja märgitakse vöö mustrit alumiselt, ehk linasemalt poolelt (siis on värvilõngu vähem korjata).

Linase ja villase lõime vahekord

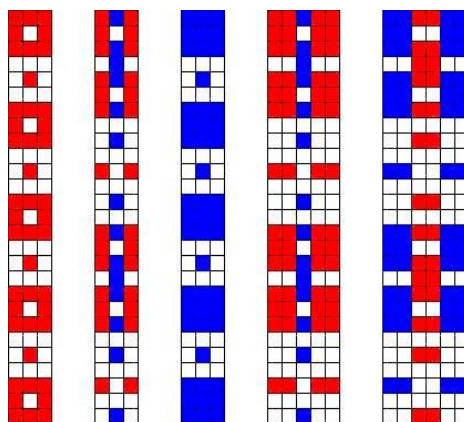
Vöö koekirja moodustavad linased (harvem puuvillased) põhjalõimed ning villased kirjalõimed. Põhjalõimed ja koelõng peavad olema ühest materjalist ehk linased/puuvillased. Rakendamisel pane tähele, et igat kirjalõime ümbritseb mõlemalt poolt 1 põhjalõim (joonis 13).

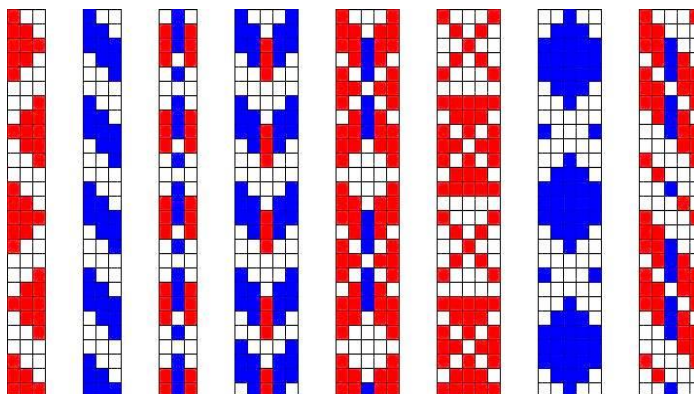
Joonis 13. Linase ja villase lõime vahekord.

- Seega jääb rakendamisel kahe kirjalõime (villase) vahele 2 põhjalõime (linast).
- Küüsid moodustavate kirjalõimede vahele põhjalõimi ei panda.
- Ruudulise (horisontaalsete joontega) ääremustri kirjalõngade vahel on 1 linane, diagonaalse ääremustri kirjalõngade vahel on 2 linast.

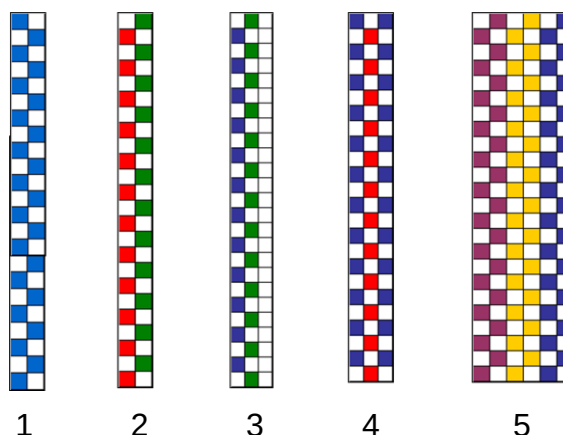
Äärekirjad, mille
kirjalõimede vahel
on 1 linane lõim

Äärekirjad, mille
kirjalõngade vahel
on 2 linast taustalõime

Joonis 14. Äärekirjad.

KÜÜDU/KÜIDU ehk KÜÜ

Joonis 15. Kүүd.

Enne kүү rida ja peale kүү rida rakendatakse 2 linast taustalõime. Erivärviliste kүүde vahele (**joonis 15-5**) on soovitatav samuti rakendada 2 taustalinast. Nii jäävad kүүread selgemalt näha. Rakendus oleks sel juhul nii: 2 tumepunast lõnga kõrvuti, vahele 2 linast, siis 2 kollast lõnga kõrvuti, vahele kaks linast ja siis 2 sinist kõrvuti). Muuseumi vöödel on sageli erivärvilised kүүread ilma vahe/tausta-linasteta – nii on tulemuseks tihedad kүүread.

Joonisel 15-1 on ühe kүү rea märkimisviis mustriskemis, sest kitsast pidevat joont saab ainult nii märkida (analoogne telgedel triipude kudumisega). Kui märkida ainult ühe ruudureana, siis saate kudumisele joone asemel täppide rea.

Joonisel 15-2 on kahest erivärvi lõngast kootav kүү, kus kõrvuti on rakendatud punane ja roheline lõng ilma taustalinasteta.

Joonisel 15-3 on kahevärviline kүүrida, millele järgneb tühi ruudurida - praktilises rakenduses on lõngade järjekord siis: sinine villane ja roheline villane kõrvuti, järgneb 2 linast (tühi ruudurida).

Joonisel 15-4 on kүү, mis koosneb kolmest lõngast ja need rakendatakse üksteise kõrvale ilma vahelinasteta (tulemuseks 3 lõnga tihedalt koos).

Vöö **servas** võib olla 2 linast lõnga või ka 1 villane lõng (joonis 16).

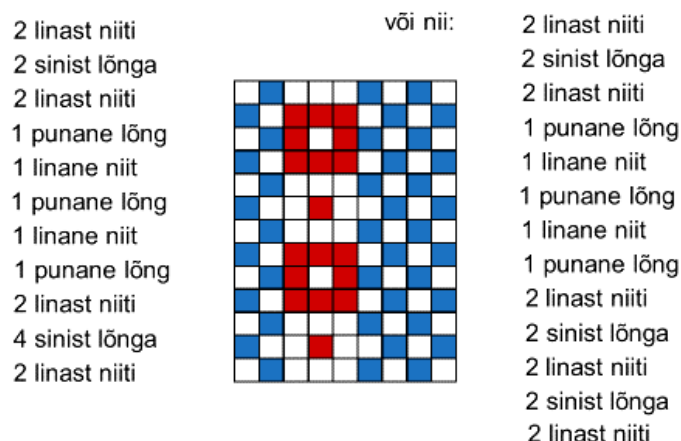

Joonis 16. äärekirjade näited vöödel.

Lõime rakendamisest

Vöö mustrist olenevalt on vöölõngade rakendamine erinev.

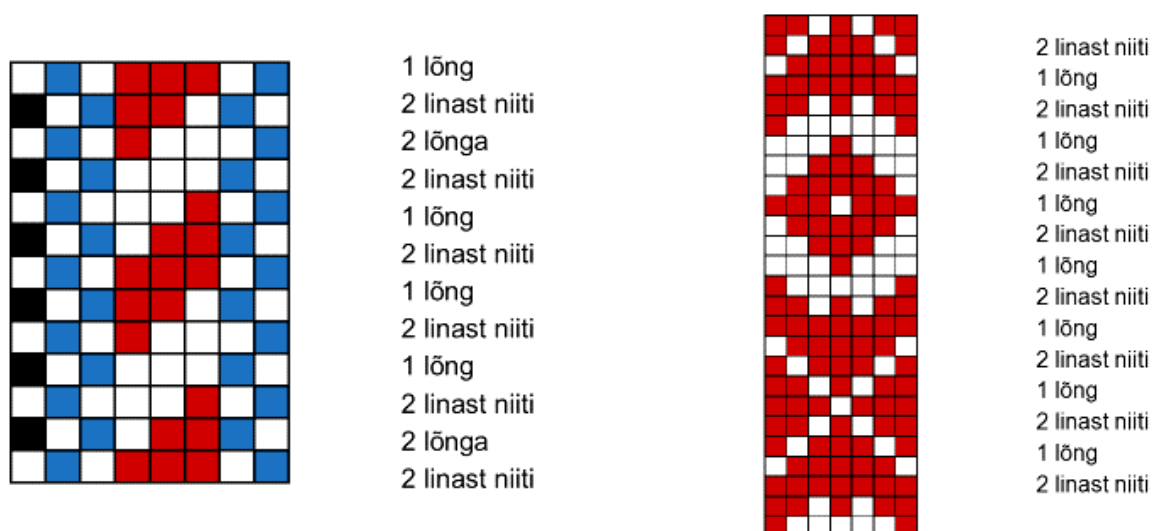
Kui vöö ääres on skeemis 2 või 2+2 ühevärvilist küüjoont, siis alustatakse vöö rakendust 2-e linase niidiga (joonis17).

Joonis 17. Vöö rakenduse näide.

Kui vöö ääres on skeemis 1 või 3 küüjoont, siis rakendatakse esimesena villane lõng, millele järgneb 2 linast taustaniiti, seejärel rakendatakse 2 villast lõnga.

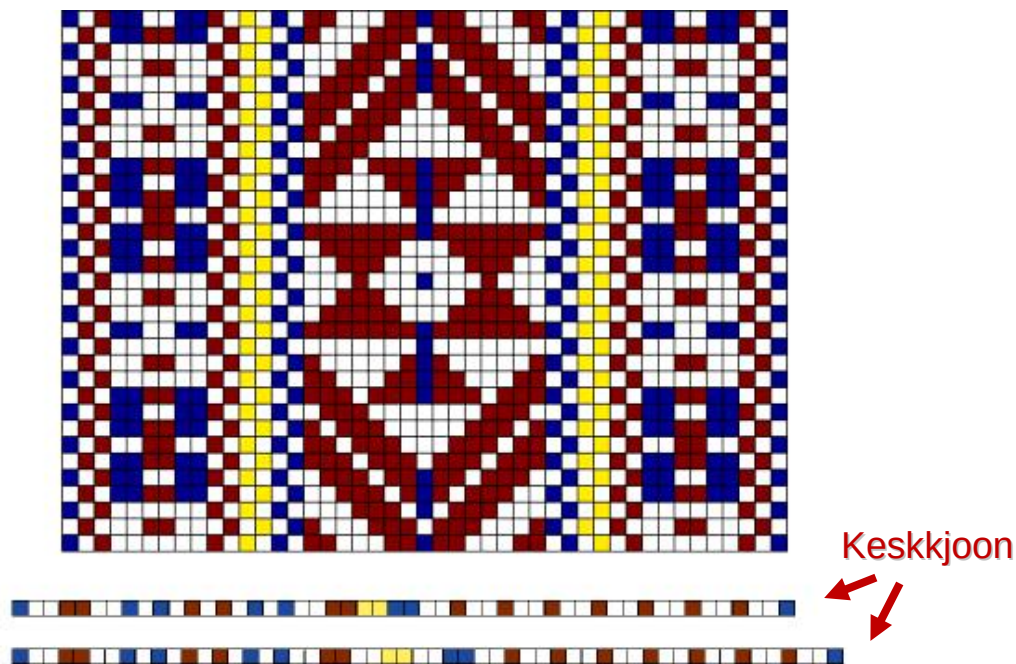
Küü ja äärekirja vahele rakendatakse 2 linast taustalõime (joonis 18).

Joonis 18. 3 küüjoont vöö servas. Keskkiri.

Keskkirjas tuleb rakendada iga villase lõnga vahele 2 taustalõime. Keskkirja ja küü vahel peab alati olema 2 linast taustalõime.

Eelpool kirjeldatud reeglite alusel saab valitud vöökirja vöoteljele rakendamiseks välja kirjutada värvi- ja taustalõngad järgmiselt:

Joonis 19. Kaks vöökirja rakendamise märkimisviisi.

RIDA 1 – Kolmevärviliste küüridade vahele ei ole rakendatud taustalinaseid – küüd jäävad tihedalt kokku (joonis 19).

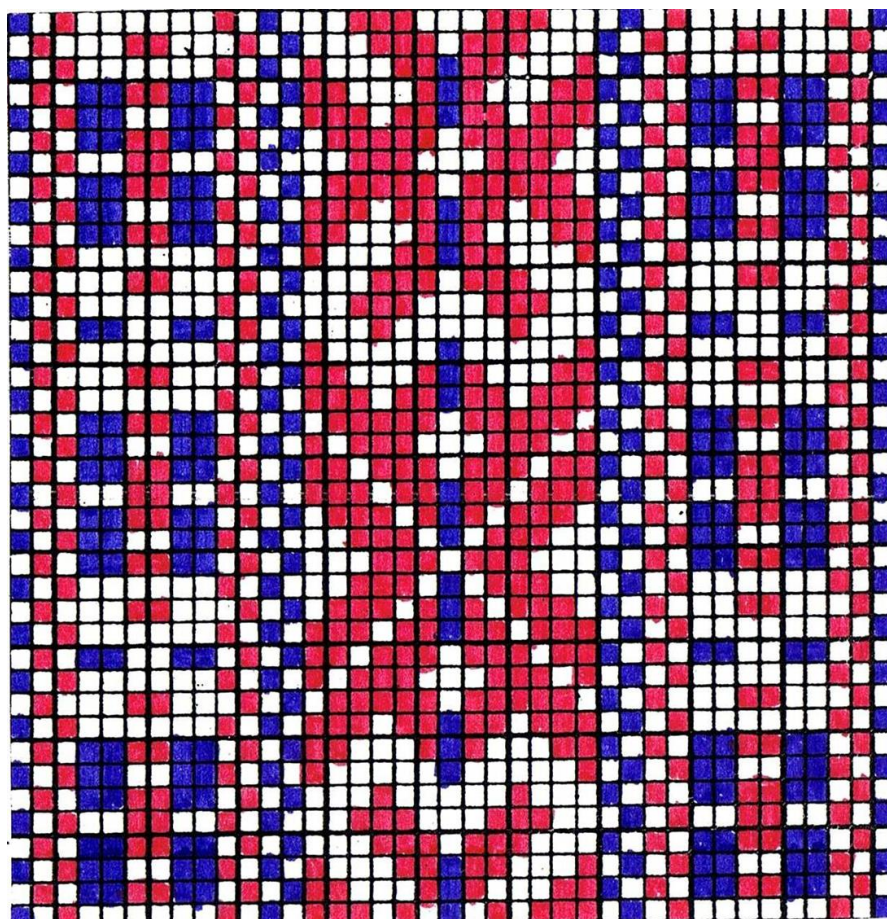
RIDA 2 – Kolmevärviliste küüridade vahele on rakendatud linased taustalõimed.

- Kuduja otsustab, kumma rakenduse alusel ta vöölõngad vööteljele üles veab.
- Keskkjoonele järgnevalt tuleb rakendada peegelpildis tagasi teise ääreni.
- Rakendus peab teljel olema sümmeetriliselt ehk kui esimene värvilõng on äärmine, siis peab ka viimane lõimelõng olema samasugube kui esimene ja mõlema ääre lõimelõngad peavad olema samas vahelikuvariandis – üle esimese telje pulga.
- Kui tulemus ei ole sümmeetriline, siis on kuskil tehtud viga ja kuni veani tuleb lõngad teljelt ka maha kerida ning sooritada rakendus uuesti.

Küüde näiteid vöödel:

Joonis 20. Küüde näited vöödel.

1 sinine lõng
 2 linast niiti
 2 punast lõnga
 2 linast niiti
 1 sinine lõng
 1 linane niit
 1 sinine lõng
 1 linane niit
 1 punane lõng
 1 linane niit
 1 punane lõng
 1 linane niit
 1 sinine lõng
 1 linane niit
 1 sinine lõng
 2 linast niiti
 2 punast lõnga
 2 linast niiti
 2 sinist lõnga
 2 linast niiti
 1 punane lõng
 2 linast niiti
 1 punane lõng
 2 linast niiti
 1 punane lõng
 2 linast niiti
 1 punane lõng
 2 linast niiti
 1 punane lõng
 2 linast niiti
 1 punane lõng
 2 linast niiti
 1 sinine lõng
 jne peegelpildis tagasi

Joonis 21. Vöökirja rakendusnäide.

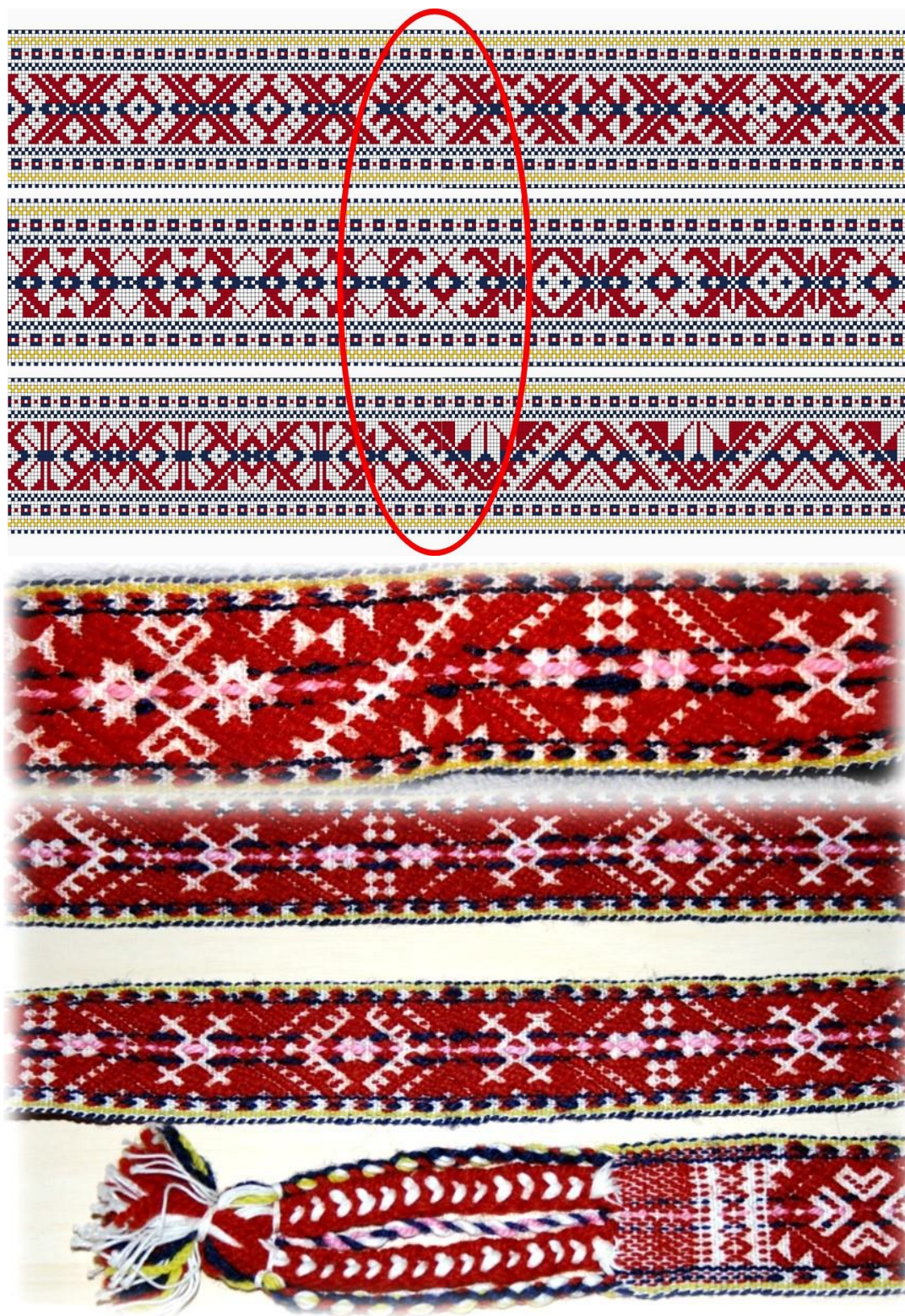
Läti lapiline ehk läbivillane vöö Lõuna-Eestist

Rakendus:

2 telliskivipunast lõnga
 2 rohelist lõnga
 2 telliskivipunast lõnga
 1 potisinine 2x lõng
 1 telliskivipunane lõng
 1 potisinine 2x lõng
 2 telliskivipunast lõnga
 2 erekollast lõnga
 2 telliskivipunast lõnga
1 roheline 2x lõng
1 telliskivipunane lõng
1 roheline 2x lõng
 2 telliskivipunast lõnga
 1 potisinine 2x lõng
 1 telliskivipunane lõng
 1 potisinine 2x lõng
 2 telliskivipunast lõnga
 2 rohelist lõnga
 2 telliskivipunast lõnga

Joonis 22. Lapilise vöö rakendusnäide.

Joonis 23. Kihnu nn kaheotsaga vöökirjade näited.

Video vöötelje rakendamisest leiad SIIT:

<http://www.youtube.com/watch?v=4pjNfadSPEo>

EESTI KIRIVÖÖDE MUSTRIPANK

NÄIDE:

Mustriskeem

Mustripangas esineb vöökirjade üleskirjutisi nii vöö paremalt kui pahemalt poolt.

Kirja korjata on kergem, kui seda kootakse nõ linasemalt poolt.

Mustriskeemis on jäetud mustriosade vahele tühjad veerud, mis märgivad kahe linase lõnga vajadust. Äärelõnga ja küü vahele, küü ja äärekirja vahele ning küü ja keskkirja vahele on soovitatav rakendada kaks linast taustalõnga – nii tõusevad küüjooned vöö paremini esile.

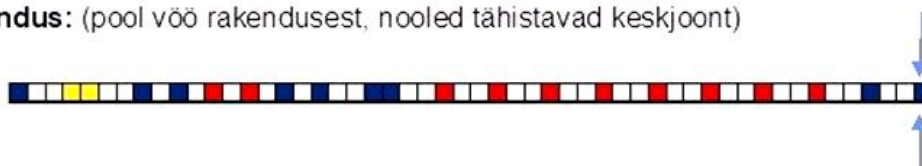
Eseme number muuseumi kataloogis ja kihelkonna nimetus.

ERMA 175-81 KIHNU

1. KIHNU ERM A 175-81

- **Materjal:** Madarapunane, lehekollane ja potisinine villane lõng, taustalõim ja kude linane.
- **Möödud:** 3,3 x 192 cm, narmastega (kulunud).
- **Kirjeldus:** Kootud Kihnus – liblikalehe kiri. Ostetud Tõstamaalt 1911.a.
- **Rakendus:** (pool vöö rakendusest, nooled tähistavad keskjoont)

Joonis 24. Veebipõhise mustripanga ülesehituse põhimõte.

Eesti kirivööde pidevalt täieneva mustripanga leiad SIIT:

<http://www.tlu-craft.ee/oppematerjalid/vookirjad>

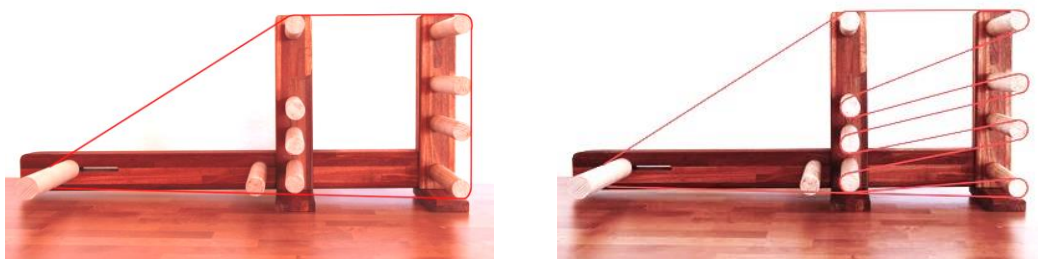
NIITE sõlmimine

Et vööteljel kududes oleks võimalik kasutada vaheldumisi kahte vahelikku, siis vajad teise vaheliku saamiseks niisi. Niite ülesanne on lõimede tõstmine kudumisvaheliku moodustamiseks.

Kui oled mustri suurelt paberile printinud ja kirja alla ruudustikku lõngade järjekorra rakenduseks ära märkinud, siis liites kokku värviruudud ja valged ruudud saad vöö lõngakulu konkreetse vöökirja rakendamiseks. Jagades saadud tulemi kahega saad teada, kui palju niisi on vaja sõlmida, sest niied pannakse vaheldumisi üle ülemiste lõimelõngade kogu vöö ulatuses.

Vööteljel on mitmeid pulki ja kui need kõik töösse rakendada, siis on võimalik kududa ca'3 m pikkust vööd. Jättes mõne pulga vahele, saab kududa lühema vöö.

Kõige lühema tulemuse saad, kui rakendad lõime ringina algpunktist lõpp-punktini (joonis 25).

Joonis 25. Lühima vöö rakendus. Pikima vöö rakendus.

Kui oled ettevalmistused rakendamiseks teinud:

- vöökirja suurelt paberile kantud,
- töövahendid soetanud (vöötelje koos mõõga ja piiritsaga)
- mustrijoonisest tulenevalt rakendusskeemi loonud
- vajalikud lõngad ostnud,

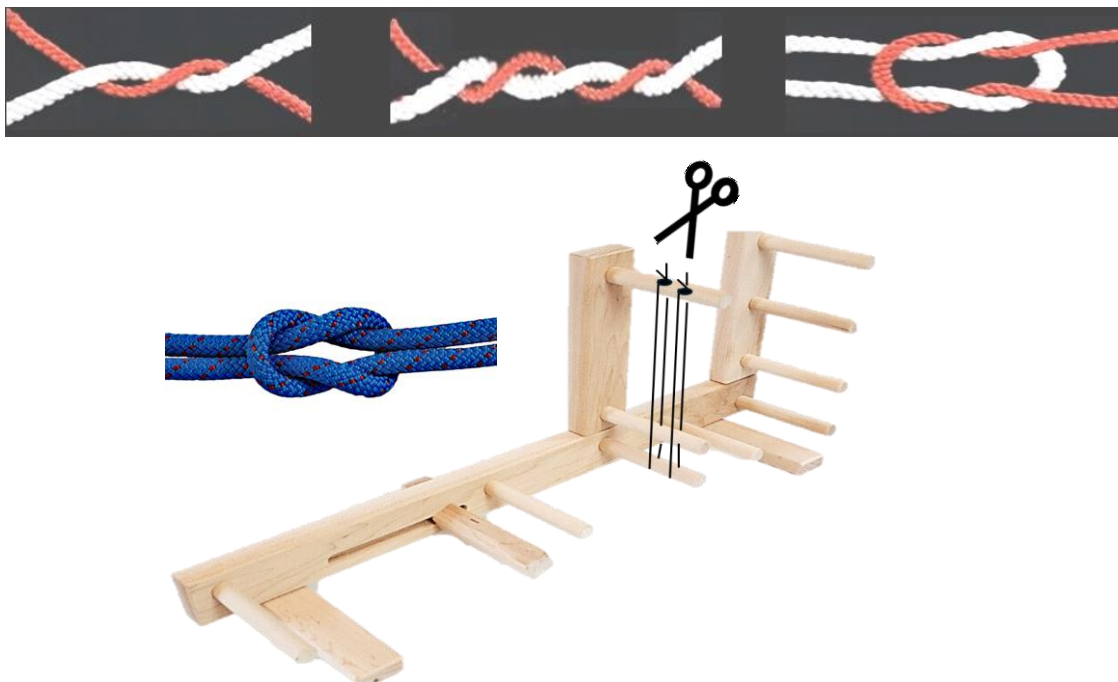
siis võid alustada oma vöö lõime teljele rakendamist.

Teades vajalike niite koguarvu, tuleb alustuseks valmis sõlmida kõik niied, mida rakenduses vajatakse.

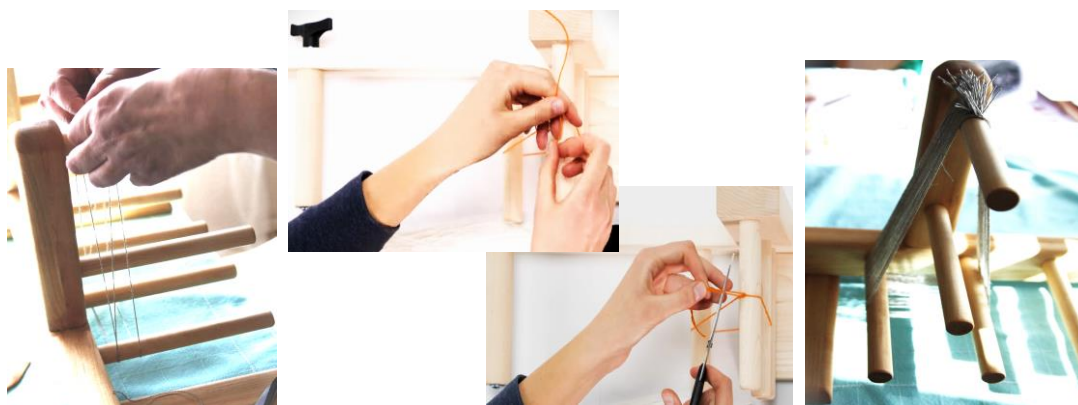
- Niite sõlmimiseks sobib pärl- ehk iirisniit, sest need on libedamad ja vastupidavad.
- Mõõda pulkade ümber niie pikkus ja lisa sellele sõlmimisvaru.
- Näidise järgi lõika valmis kõik ülejäänud niielõngad.
- Niied sõlmi vöötelje vasakul asuvate pulkade ümber (joonis 26) kangrusõlmega ehk makrameetehnikast tuntud kaksikmadalsõlmega. Tavaline umbsõlm kipub järele andma või lahti tulema.
- Parima tulemuse saad, kui alustad kingapaela sõlmimisele sarnaselt ühe keeruga. Näiteks viid esimesena vasakul oleva lõngaotsa üle parempoolse

lõnga sooritades ühe lõngatiiru, siis teed lisaks lõngaotsaga veel ühe tiiru ümber teise lõnga, saad justkui algkeeru, mis on topelt. Ehk korrates eelnevat – teed lõngadega ühe keeru asemel kaks ja tõmbad sõlme pulgale kinni.

- Seejärel viid esimesena liikunud lõngaharu üle teise lõnga paremalt vasakule ehk vastupidiselt algkäigule ja tõmba sõlm tugevasti kinni, pikavõitu otsad lõika lühemaks (ca' 0,5 cm pikkusteks).

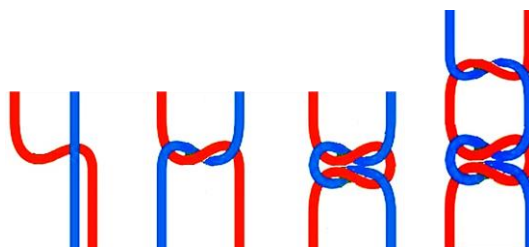
Joonis 26. Niite sõlmimine ja kinnitamine kangrusõlmega.

Joonis 27. Niite sõlmimine.

- Niite sõlmimine ümber kõigi vasakul olevate pulgade annab tulemuseks pikavõitu niied, seega soovitus - sõlmi niied nõ ülalt alla ümber pulgarea (joonis), tekitamata kolmnurkset ringi (joonis 27).

- Libisematu kinnituse niitele saad ka heraklese (kaksikmadalsõlme) sõlme kasutades ja lisaks veel ühe lihtsõlme sõlmides (joonis 28).

Joonis 28. Niite sõlmimine.

2-e lõngaga sõlmitud madalsõlme nimetatakse ka **lihtsõlmeks**. **Kaksikmadalsõlme**, mis koosneb 2-st lihtsõlmest, nimetatakse ka **kangrusõlmeks**, veel ka **heraklese sõlmeks**. Muistsed arstid kasutasid seda sõlme haavade sidumisel või luumurdude ravimisel. Meremehed kinnitasid selle sõlmega trosse ning Vanas-Kreekas kinnitati õlal tuunika.

Nii niite sõlmimiseks kui võõteljele lõime rakendamiseks võid telje asetada lauale nõ selili. Kui nii tundub mugavam toimetada, siis kasuta seda võimalust (joonis 29).

Joonis 29. Niite sõlmimine ja lõime rakendus "selili olevale" teljele.

- **Kokkuvõtteks:** Võta linane/puuvillane lõng, moodusta ringi ümber pulkade, lõika sobiva pikkusega niitelõng, pinguta ja tee tugevad sõlmed kinnituseks.
- Tulemusena peab olema sõlmitud arvuliselt vajalik arv nn suuri "silmuseid" ehk niisi. Kui kõik valmis, tõmba niied ettevaatlikult pulkadelt maha ja aseta kas enda kõrvale lauale või üle tooli seljatoe (kui tool võimaldab).
- Et niied vabas olekus kipuvad keerduma ja pundis koos olles ka lootusetult sassi minema, siis **soovituseks:** pane niite keskel olevast avast läbi paar jämedamat nõõri või paela, nii väldid töö käigus nende puntrasse minemist.

Lõime rakendamine vööteljele

- Vöötelgedel on pulgad, mille abil saab kududa erinevate pikkustega võid, keskmiselt 130 – 340 cm pikkustena. Vöö pikkus sõltub sellest, mitut pulka lõimede ülesloomisel kasutatakse. Ringi täissaamisel peab kindlasti kasutama telje liigutatavat lõimepingutuspulka (joonis 30-A), mõlemat ülemist teljepulka (B ja C) ning alumist parempoolset pulka (4).

Joonis 30. Rakenduses kasutatavad pulgad.

- Erinevate vöötelgede mudelitel on kasutatavate pulkade arv erinev. Kui valmistate vöötelje ise, siis **tähelepanu**, et vasaku ülemise ja talle allpool järgneva pulga vahele jääks väike ruumivaru. See asjaolu osutub vajalikuks lõime üles-alla liigutamisel.
- Enne lõime loomist säti lõimepingutuspulk (joonis 30-A; joonis 31) kas keskele või rohkem otsa poole ja keera pitskrui kinni. Kuna kudum töö kestel lüheneb, siis vajad seda lõimede liigutamse võimalust.

Joonis 31. Lõimepingutuspulga algasend (Sujur).

- Pead oma lõngade algusotsad kuhugi kinnitama. Mõned kujud kasutavad abivahendina **teipi ja teibivad** nii otsad kui vahepealsed ooteseisundid telje raami külge nii, et need ei segaks töös olevat lõnga (joonis 32). Mugavam on erinevat värvi lõngu erinevate kleepsudega kinnitada.
- Sujuri vöötelgedel on lõimehoidmisele mõeldud ja **vastavad lisad** teljele kinnitatud.
- Kui aga spetsiaalselt loodud kinnitamisvõimalused puuduvad, siis võiks proovida ka teisi variante. Näiteks: sõlmi alustava lõnga otsa **pikem aas** ja kinnita see telje **pitskruvi külge** (joonis 32).

Joonis 32. Alguslõnga kinnitamise võimalused.

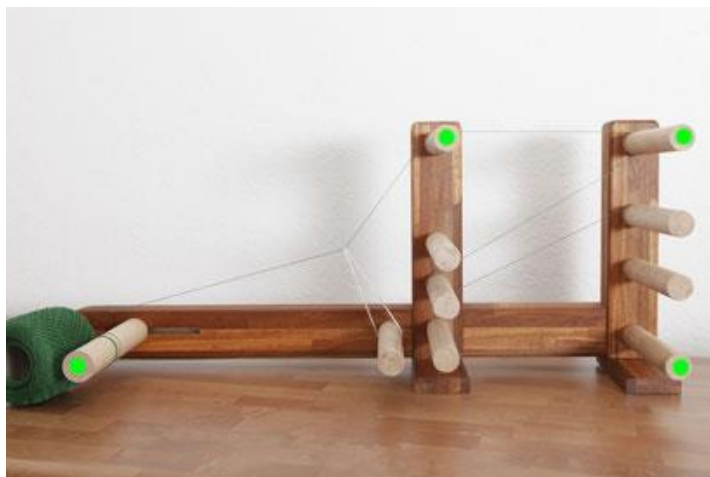
- Võid kinnitada telje otsa sisse **kruvi koos seibiga** (joonis 32) või mõned kruvid ka telje välisküljele – sinna vahele saaks samuti seisvaid lõngu ootele pingutada.
- Lõimede algusotsad saab kinnitada ka **lõimepingutuspulga ja raami vahele** kui pulga pingutatust veidi järele anda (joonis 33)

Joonis 33. Lõngaotste kinnitamine.

- Enim kasutatakse lõngade algusotste kinnitamist **lipsuga sõlmega** kas raami või lõimepingutuspulga külge sidumisena (joonis 33). Kui kogu lõim on üles veetud, siis lõpu ja algusotsad tuleb omavahel lipsuga sõlmega lõimepingutus- pulga külge kinnitada.
- **NB!** Edaspidise kudumismugavuse huvides peaksid kõik niied olema sõlmitud ühesuguse pingega ja kõik lõimed üles loodud võimalikult sama pingutus- astmega. Samuti peaksid värvilised villased lõimelõngad olema varutud ühelt lõngatootjalt, sest erinevad villased lõngad hakkavad hiljem erinevalt venima.

- Aseta suurelt paberile kantud vöökirja muster koos rakenduskäiguga hästi nähtavale kohale telje juurde. Rakendusskeemi alusel hakkad üles vedama nii tausta kui värvilõngu. Skeemi loed vasakult paremale.
- Võtad skeemis nähtava esimese lõimelõnga ja suunad selle üle ülemiste pulkade (vasak- ja parempoolsete) liikudes edasi vöö pikkuseks valitud pulkadega.
- Kindlasti peab lõime liikumine toimuma rohelisega märgitud pulkadel (joonis 34) + vajalikud vahepulgad ja jooksmata alumiste pulkade alt lõimepingutuspulga.

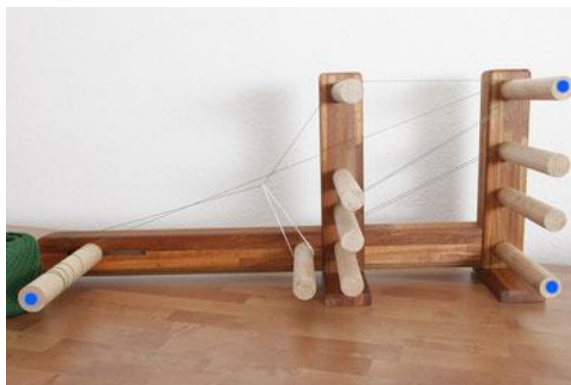
Joonis 34. Esimese lõime jooksmine üle ülemiste pulkade.

- Kui lõimering saab täis, siis lõnga pinget säilitamiseks kinnitatakse lõngaots näiteks kleeplindi abiga kas telje või laua külge või kerit mõne tiiruga ümber lõimepingutuspulga.
- Esimesele ülemisele loodud lõimelõngale tuleb lisada ka niis, et hiljem vaheliku vahetus saaks toimuda. Niie silmuse üks ots lükka alumisele (niie) pulgale, seejärel tõsta niie teine ots üle lõimelõnga ja lükka samuti niiepulga (joonis 35).
- Sätti niiesõlme niidiotsad niiepulga alla.

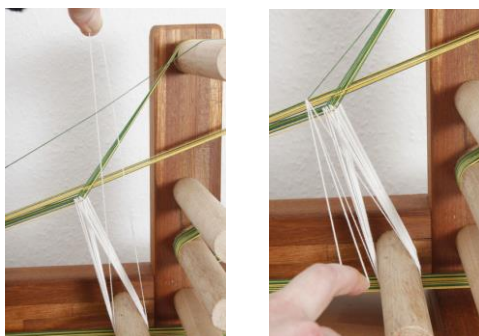
Joonis 35. Niie kinnitamine ülemisele lõimelõngale.

- Võtad skeemi kohaselt järgmise lõimelõnga ja suunad selle **esimese pulga alt** üles parempoolsele sinisega märgitud ülemisele pulgale (joonis 36).

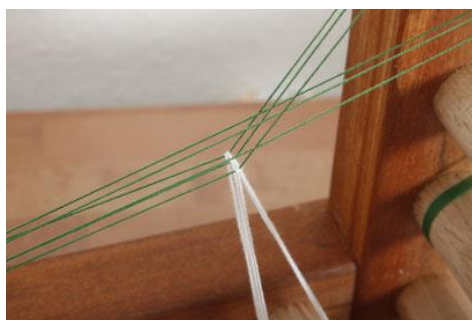
Joonis 36. Teise lõimeringi moodustamine.

- Esimese pulga alt jooksvatele lõimelõngadele niisi ei panda. Niied kinnitatakse vaid ülemistele lõimedele.
- Võtad skeemi kohaselt järgmise lõimelõnga ja lood selle analoogselt esimesele lõimelõngale koos niie asetamisega (joonis 37).

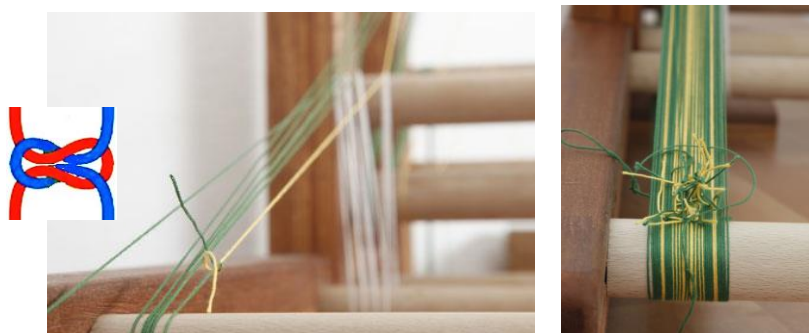
Joonis 37. Niite asetamine igale esimese pulga alt jooksvale lõimele.

- Eelpool kirjeldatud viisil rakendad kõik lõimed võõteljele jälgides, et kõik ülemised lõimelõngad omaksid niisi (joonis 38).

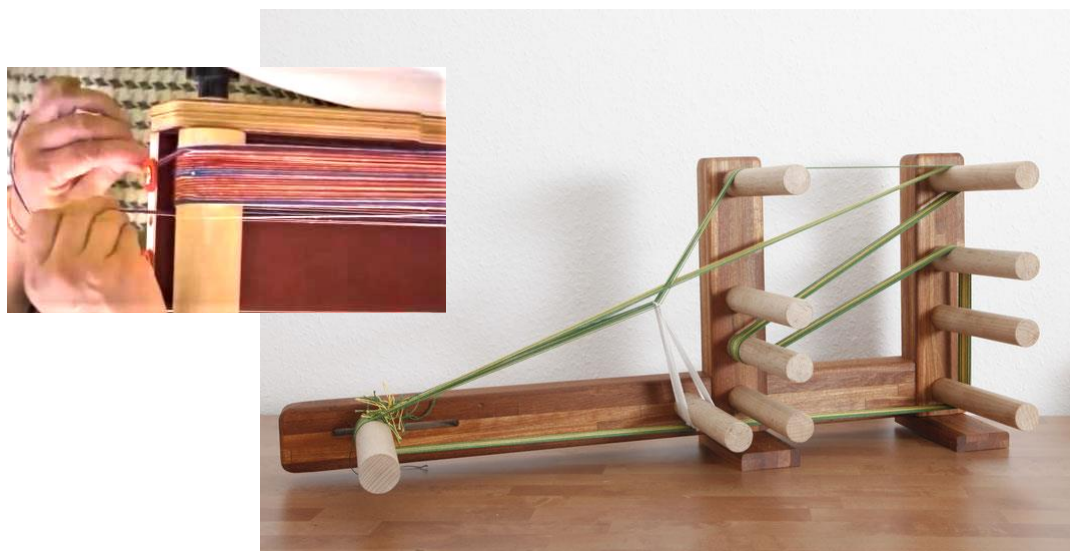
Joonis 38. Kinnitatud niied üle ühe lõimelõnga.

- Kui lõimede rakendamise käigus on vaja värvilisi lõngu vahetada, siis võib eelmise värvilõnga katkestada ja siduda see kangrusõlmega teise lõngaga kokku, kusjuures sõlmed peavad jääma lõimepingutuspuule (joonis 39). Võib lõngad jätta ka katkestamata ja kinnitada teibi vms teljeraamile, lihtsalt sel juhul jälgida pingutuspuul lõngade ristlemist.

Joonis 39. Värvilõngade vahetus.

- Kui kõik lõimed on loodud, sõlmi lõimelõngade algus- ja lõppotsad kokku (joonis), Lõimed peavad moodustama ühtse ringi ja peavad olema pulkadele rakendatud kenasti üksteise kõrvale (joonis 40), mitte juhuslikult ristirästi kattuvatena.

Joonis 40. Lõimede lõppsidumine ja kudumiseks ettevalmistatud vöötelg.

NB! Kontrolli paar korda lõimed üle, veendumaks, et kõik niied on olemas ja õigetel kohtadel ning jälgi, et kui alustasid lõime vedamist nõ ülemiselt pulgalt, siis ka viimane lõng peab asetsema ülemisel pulgal. Vöö lõimed peavad olema keskkjoonelt sümmeetriliselt paigutatunud. Kui see nii ei ole, siis pead otsima üles vea koha, ning võimalusel selle parandama. Tavaliselt tuleb siiski kuni veani lõimed maha kerida ning uuesti luua. See on väga ajamahukas protsess - seega **kontrolli üle!!!**

Lõime rakendamine Sujuri vööraamile "Model T 3.8"

Mudel T 3.8 on 5 cm pikem ja ka suurema töölaiusega (13 cm), kui vanem mudel, andes rohkem kudumisruumi ja võimaluse kududa ka väga laiu kirivöösid. Maksimaalne vööpikkus, mida neil telgedel kududa saab on 3,8 meetrit!

1. Vööteljed "Model T 3.8" on varustatud eemaldatava külgraamiga, et vältida lõimepulkade paindumist lõimepinge mõjul.

2. Külgraam on eemaldatud. Võib hakata niisikuid valmistama ja lõimi üles vedama.

3. Sõlmehoidja annab sulle justkui kolmanda käe, kes esimesel sõlmel sõrme peal hoiab, laskmata libedal niidil lahti libiseda. Kuna enam ei pea vaeva nägema sõlme paigal hoidmisega, võib neid kasvõi neli tükki üksteise otsa siduda. Nii on kindel, et niisikud peavad mitme vöö kudumise vastu ega muuda töö ajal oma pikkust.

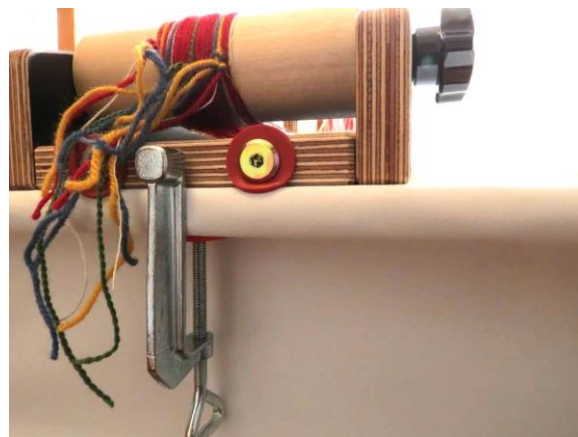
4. Kui kõik niisikud on seotud, võib sõlmehoidja eemaldada ja niisikud üle pulgaotste maha võtta.

5. Enne lõime ülesvedamisega alustamist fikseeri tagumine kiirpinguti poldi abil loomise asendisse.

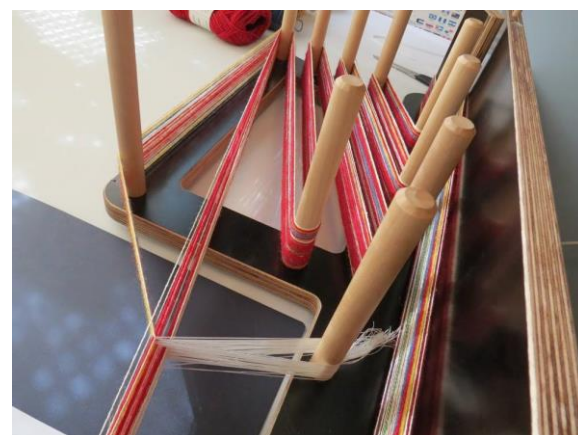
6. Lõimede üles vedamise ajaks saab teljed kaasas oleva pitskruvi abil laua külge kinnitada.

7. Lõimede otsad saab kinnitada alusplaadi otsas olevate fiksaatorite vahele. Hoidmistugevuse saad vastavalt kasutatavale lõngale ise parajaks reguleerida, keerates kruvisid kas sisse- või väljapoole.

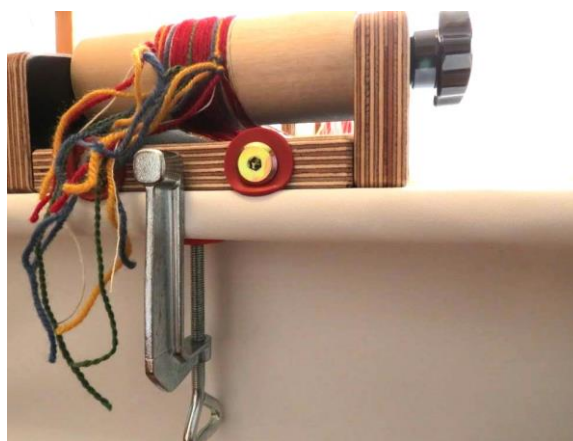
8. Niisikud hoiavad paiksed ja tõstetavad lõimed täpselt ühel tasapinnal.

9. Kui lõim on üles veetud, paigalda ära võetav küljeraam. See kinnitub nelja poldiga. Keera kinni ka eesmise pingutaja parempoolne käsimumter.

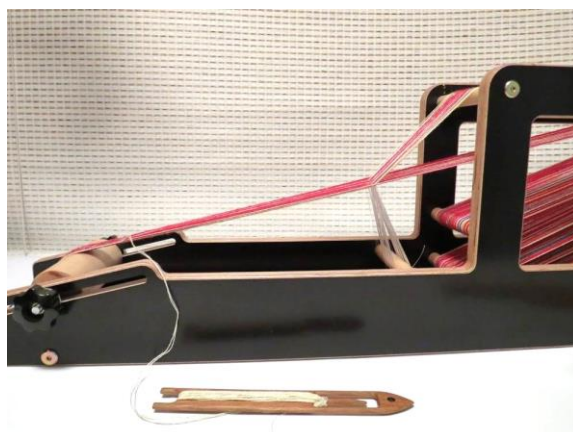
10. Kudumise ajaks võib teljed laua külge kinnitada. Selleks on komplektis kaasas pitskruvi, mille tihtvt sobitub telgede alusplaadi vastavasse avasse. Pitskruvi laua alune ots on kaetud plastkübaraga, et vältida laua vigastamist.

11. Töö on alanud...

12. Tänu tagumisele kiirpingutajale, ei ole enam esimese pingutaja paika seadmisel füüsilist jõudu vaja kulutada. Selle mutrid keeratakse kinni täiesti lõdva lõimega.

13. Kui kiirpinguti keerata umbes kella 1 või 2 asendisse, võib esimese pingutaja jõudu rakendamata lõpuni ette tõmmata ja käsimutritega kinni keerata. Lõime tööpinge saadakse kui vajutatakse kiirpingutaja lõpuni taha alla, kus see lõimepinge toime fikseerub.

14. Sellel teljemudelil on erinevalt Sujuri varasemast ja ka teistest turul olevatest telgedest, eesmise pingutaja soon taha poole tõusvalt kaldu. See tagab, et paiksed ja tõstetavad lõimed on alati samal tasapinnal, olenemata pingutaja asendist.

15. Kui töö katkestatakse, piisab lõime pinge alt vabastamiseks tagumise pingutaja üles pööramisest. Uuesti jätkates ja pingutaja töö asendisse seades on pinge täpselt sama mis enne vaheaega.

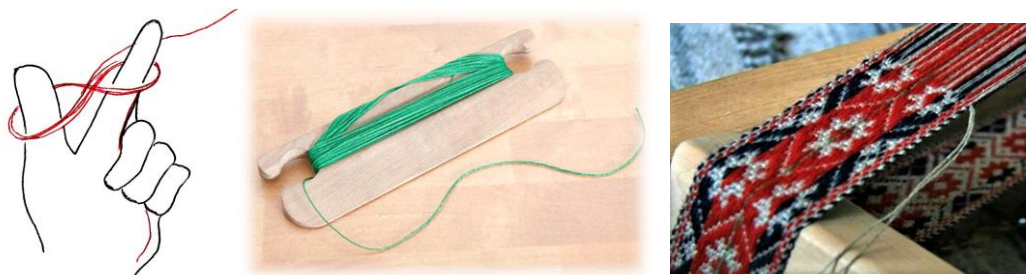

16. Tagumine kiirpingutaja on lõpuni taha alla, vastu alusplaati pööratud. See on tööasend.

Vöö kudumine

- Koelõngaks võta linane või sobiv puuvillane lõng, mis oleks põhjalõimedest veidi jämedam või koo paralleelselt kahe linase lõngaga (joonis 41).
- Kui sul puudub väike piirits, millele koelõnga kerida, siis võid moodustada koelõngast käbiku. Selleks keri lõnga kahe sõrme vahel kaheksaid moodustades (joonis 41) Lõng hakkab käbikust jooksmas algusotsa kasutades (lõpuots mähitakse ümber käbiku, et see koos püsiks).

Joonis 41. Käbiku moodustamine. Piirits koelõngaga. Kaks kelõnga.

- Piiritsale võid koelõnga kerida kas keskele või ka üle serva – kasutades samuti kaheksakujulist töövõtet (joonis 41).
- Algaja kuduja võiks võimalusel varuda ka mõned jäätisepulgad (joonis 42).

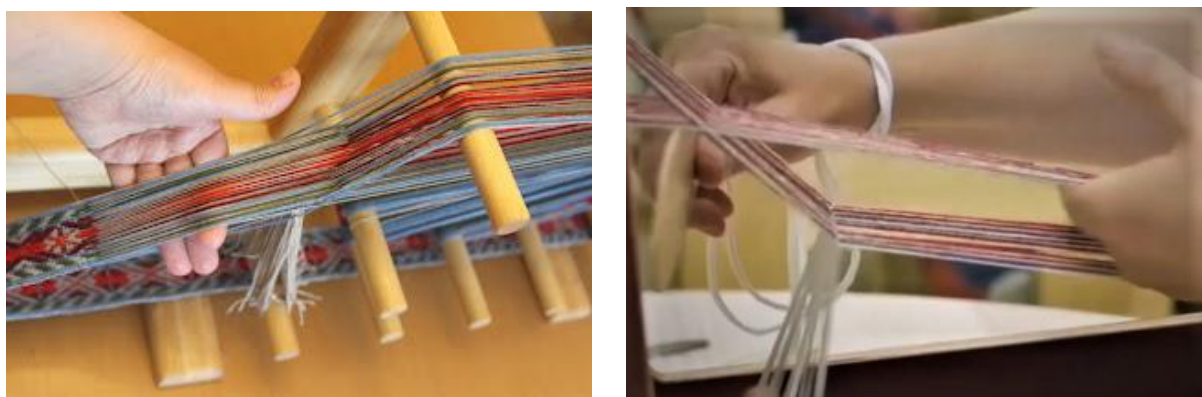
Joonis 42. Piirits ja jäätisepulgad.

- Kudumine hakkab toimuma pingutuspulga ja keskmise ülemise pulga vahel, kui ca 15 cm on kootud, tuleb pingutus lõdvaks lasta ja vöö üle pulkade edasi sikutada. Seejärel uuesti pingutada.
- Lõimelõngadest moodustub kaks vahelikku, millest koelõng läbi jookseb. Kordamööda on ülevalpool nii ühed kui teised lõimed. Ühe vahelikuga on seotud niied, teisega vahelikuga mitte. Vaheliku vahetamine toimub keskmise ülemise pulga all.
- Kui üles on vaja tõsta niitega vahelik, siis tuleb teine vahelik lihtsalt sõrmede või mõõga abil alla suruda (joonis 43).

Joonis 43. Niitega vaheliku moodustamine.

- Kui üles on vaja tõsta teine vahelik, siis tuleb see vahelik tõsta sõrmedega üles niitega vahelikust mööda. Lauale kinnitamata telge tuleb kinni hoida, sest tõuseb lõimega koos üles. Teise käe sõrmedega tuleb mustri juurest kinni püüda. Mõõgaga saad tõstmisel kaasa aidata (joonis 44).

Joonis 44. Teise vaheliku moodustamine.

- Vöö algusesse jäta narmasteks vaba lõime ca' 10 cm ulatuses.
- Seejärel koo nn labast pinda 10 cm pikkuselt, vahetades vahelikke niisi vahelduvalt tõstes ja langetades. Iga läbikootud rida löö mõõgaga tihedalt kinni.
- Mustri kudumise alustamisel jälgi, et kiri algaks kas terviklikust kirjakorrrast või kirjas esineva diagonaali teravamast tipust.

NB! Mustrit koo vöö sellel poolel, kus on lõngu vähem korjata. Selleks on tavaliselt vöö nn pahem ehk linasem pool.

Soovituslik valik

Aeganõudvam valik

Joonis 45. Kirja märkimise ja kudumise võimalused.

Diagonaali tipu lõng peab olema sellel real, millel alustad mustri korjamist pealmises vahelikus.

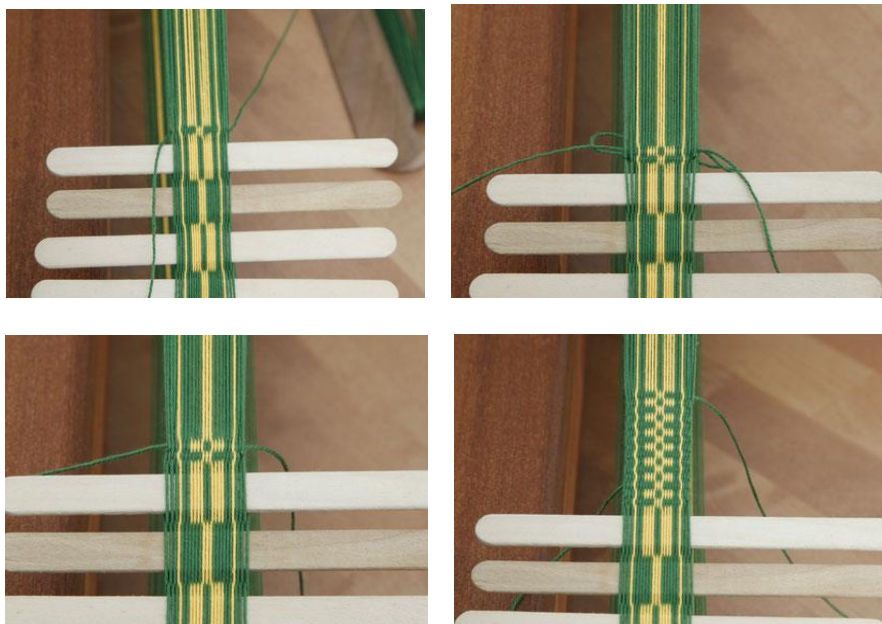
- Algajale kudujale soovitus – kuna vöö alguses on üsna keeruline otsustada, kui lai peaks vöö jääma (on oht alustada liiga hõreda koega või siis vastupidi, koelõnga pingutatakse liiga palu ja vöö servad tõmbuvad ebaühtlasteks), siis võiks kudumise alustamisel koelõnga asemel võtta koeks jäätisepulgad (joonis 46). Need jätavad laiemad hõredamad koesuunad ja vöö valmimise käigus need eemaldada ning korrastada hiljem narmasteks.

Joonis 46. Jäätisepulgad koena.

- Jäätisepulgad paigutavad lõimed kenasti ühtlaste vahedega nähtavaks ning hõlpsam on lõngaga kudumisele üle minna, kuna optimaalne vöö laiuse mõõt selgub jäätisepulkadelt.

- Jäätisepulkadele järgneb vöö labase osa kudumine lõngaga niisi tõstes ja langetades.

Joonis 47. Vöö labase osa kudumine lõngaga.

- Lõngaga alustades jätta esimesest vahelikust läbi kududes lõngaots 10 cm pikkuselt välja ja kui vahetad vahelikku, siis esimesena pane uuest vahelikust läbi lahtine algusots, seejärel jooksev lõimelõng. Nii kindlustad koe alguse stabiilsuse (joonis 47).
- Kui suudad igal korral lõimelõnga sama pingega paika panna, siis tulemuseks on ilusad korrektsed servad. Algajat abistavad jäätisepulgad.
- Koelõnga piiritsaga vahelikust läbiviimiseks tõsta mõõk enne serviti püsti, nii on hea vahelikust läbi kududa (joonis 48).

Joonis 48. Mõõga asend kudumisel.

- **Vahemärkus!**

Kui kudumise selleks korraks lõpetad, oleks mõistlik lõimed lõdvemaks lasta, muidu villane kipub ikkagi välja venima.

Kirja korjamine

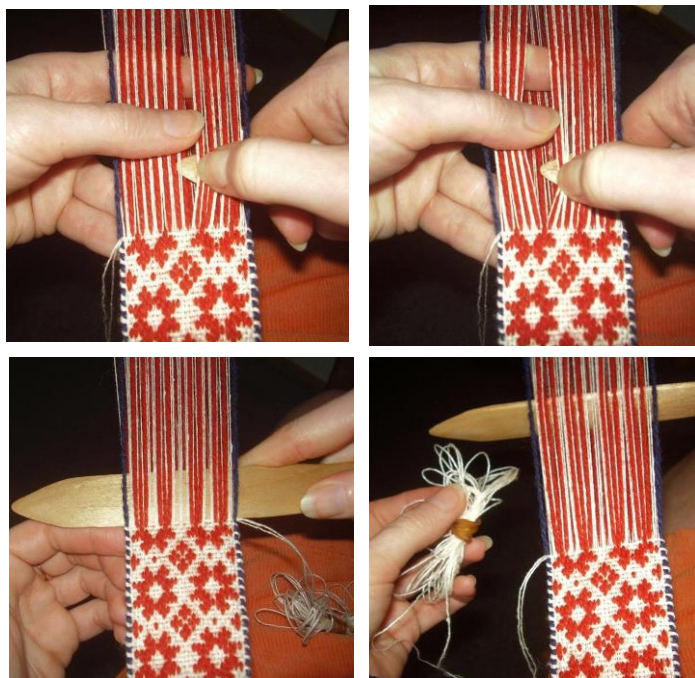
- Ava vahelik ja võta kõik selle vaheliku pealmised lõimed vasakule käele. Paremas käes oleva mõõgaga korja kiri mustrirehelt värviruute jälgides üles (joonis 49).
- **Kõik taustalõngad, mis on vasakul käel, libistatakse mustri järgi õiges järjekorras mõõgale** (joonis 49).

Joonis 49. Kirja korjamine.

- Kirjalõngad surutakse mõõgaotsa alla või tõstetakse alumisest vahelikust pealmiseks (mõõgaotsa peale) – vastavalt skeemile. Kui skeemis on valge ruut ja ülemises vahelikus on sellel kohal värviline lõng, siis surutakse see mõõgaotsaga alla ja tõstetakse mõõgale edasi vaid talle järgnev linane.
- Kui skeemis on värviline ruut, kuid käel olevas vahelikus selle koha peal värvilõnga ei ole, tuleb see mõõgaotsaga alumisest vahelikust (kahe ülemise linase vahelt) mõõgale tõsta.

- Kui kirjarida on korjatud, siis pööra mõõk serviti ning uuest tekkinud vahelikust vii koelõng läbi ning löö mõõgaga kinni (joonis 50).

Joonis 50. Värvilõngade tõstmiseja langetamine.

- Muuda üldvahelikku, tõsta ülemised lõngad taas vasakule käele ning alusta järgmise mustrirea korjamist. Korja kirja järgi kõik vajalikud lõimed mõõgale, pööra mõõk serviti, koo tekkinud vahelikust koelõngaga läbi, löö vahelik mõõgaga kinni.
- Vaheta uus üldvahelik, tõsta käele ja korja ning koo jne... Jälgi vöö laiust! (joonis 51).

Joonis 51. Valmiva vöö kudumisel jälgida selle ühtlasena hoidmist.

- NB!** Kui kudum jääb ootele, siis lõdvenda lõimede pinget lõimepingutuspulka pisut järele andes. Pinge all seisvad villased lõimed kipuvad venima. Kui jätkad kudumisega, siis eelnevalt pinguta lõimed töökorda.

Vöö lõpetamine

- Kududa saab nii kaua kuni lõimede liikumisruum saab otsa (joonis 52).
- Ka kudumi lõpus peab kuduma 10 cm labast kudet.
- Ca 30 cm peab arvestama ülejäägiks, millest hiljem töödeldakse narmad.

Joonis 52 Vöö ootab teljelt maha lõikamist.

- Lõika lõim lahti ja tõmba ettevaatlikult vöö raamilt maha.
- Korrasta narmad ja vajadusel aurutriikrauaga viimistle vöö.

Teadmiseks!

Kirivöö hoiustamiseks toimi järgnevalt - murra vöö pooleks nii, et villasem pool jääb väljapoole. Alusta kahekordse vöö kerimist murdekohast, nii kohtuvad kerimise lõppedes vöö otsad, kus üks vööotstest esindab naiselikkuse- ja teine mehelikkuse printsiipi. Kokku keritud vöö keskele tekib Yin-Yang motiiv (joonis 53).

Taoismis on *yin* ja *yang* universumi (kõiksuse) negatiivne ja positiivne printsiip (alge). Üks ei saa eksisteerida ilma teiseta ning omavahelistes suhetes esindavad nad sageli oma vastandit.

Joonis 53. Yin-Yang kirivöö südames.

Algallikad

- **Artla, T.** (2008). Fotod etnograafilisest esemest.
- **Astel, E.** (1981). Vöö eestlaste rahvatraditsioonis. Rmt: Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXII, Tallinn, Valgus. lk. 136-145.
- **Astel, E.** (1998). *Eesti vööd*. Tartu: Ilmamaa.
- **Belitser, V., Habicht, T., Moora, A., Moora, H., Rebane, M., Trees, L.** (1957). *Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- **Bruce-Mitford, M.** (1997). *Kogu maailma märgid ja sümbolid*. Tallinn: Varrak.
- **Eesti** käsitöö raamat. 2016. Pegasus, lk 142-146.
- **Eesti rahvarõivaid XIX sajandi lõpust ja XX sajandi algult. (1957), lk 227-228.**
- **Freienthal, M., Västriku, V.** (2012). *Lapilised vööd*. Türi: Saara Kirjastus.
- **Kaarma, M., Voolmaa, A.** (1981). *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat.
- **Kurrik, H.** (1938). *Eesti rahvarõivad*. Tartu: Eesti Rahva Muuseumi kirjastus, lk 3-7.
- **Käsitööalbum 23.** (1988), lk 24-25 – Tihvaga kudumine.
- **Manninen, I.** (1927). Eesti rahvariide ajalugu. ERM ar.3. Tartu.
- **Manninen, I.** (2009). *Eesti rahvariide ajalugu*. Uustrükk. Rmt. Tartu: Eesti Rahva Muuseumi kirjastus.
- **Orav, L.** (2011). Valgamaa kultuuripärand tekstiilis – Helme kihelkonna kirivööd. TLÜ, bakalaureusetöö.
- **Press, Ü.** Vööd ja paelad. Käsikiri.
- **Põllu, K.** (1977). Geotsentrilise maailmapildi kajastumine eesti rahvakunstis. *Eesti Loodus*, 04.
- **Põllu, K.** (1978). Eesti rahvaornamendi algkujundid. *Eesti Loodus*, 12.
- **Rand, P.** (2016). *Eesti kirivööd*. Türi: Saara Kirjastus.
- **Reemann, V.** (2009). *Kiri, muster, ornament*. Eesti Rahva Muuseum 100, Eesti käsitöö. Tartu – Tallinn.
- Rahva Muuseumi Aastaraamat, I (XV). Tartu.
- **Teearu, K.** Rahvariided. [WWW]. <https://rahvariidejutt.blogspot.com/2011/05/> (23.02.2024)
- **UT.S. Kafvelbräden i Åbo stads historiska museum.** (1906). *Åbo stads historiska museum. Kulturhistoriska bilder*. Helsingfors, 218.
- **Vahelaid, E.** (1987). *Käsitöö album 22 Tehnikad ja töövõtted*. Tallinn: Kunst.
- **Viidalepp, R.** (1947). Külviabinõud. ERM. Ar.1. Tartu.

- **Vunder, E.** (1992). *Eesti rahvapärane taimornament tikandis*. Tallinn: Kunst.
- **Ärma, R.** (2009). *Elumõnu*. Pärnu: As Pajo.
- **Üprus, H.** (1975). *Rahvakunst. Eesti kunsti ajalugu*. 1 kd. 1 osa. Tallinn.
- Kirivöö Eesti Muuseumide Infosüsteemis.
- Fotod: Pinterest. Interneti otsingumootor, Facebook, algallikad, juhendi koostaja Tiia Artla.